

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nataša Naglič

Hierarhija spolov v moderni družini

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nataša Naglič

Mentorica:izr. prof. dr. Alenka Švab

Hierarhija spolov v moderni družini

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Hierarhija spolov v moderni družini

Družina je prostor vzpostavljanja odnosov, ki temeljijo na določenih obveznostih in pravicah družinskih članov. Ti med seboj razvijajo odnose, preko katerih se vzpostavljajo določena razmerja med spoloma, zato je spolna determinanta lahko velik dejavnik ustvarjanja spolne hierarhije v družini. Spolna hierarhija v družini se izraža v delitvi dela, distribuciji moči, komunikaciji in emocionalnih razmerjih med spoloma, s čimer nastajajo relativno trajne vloge, ki so spolno zaznamovane. Zato je družina lahko tudi konfliktno socialno okolje, v katerem se zaradi spolne neenakosti razvijajo napetosti med spoloma. Spolna hierarhičnost v družini se je od časa predindustrijskega obdobja spremenila, bistveno za spremembe na tem področju pa je obdobje industrializacije, ki je s spreminjanjem zaposlitvenih vzorcev bistveno vplivalo na razmerja med spoloma. Z industrializacijo so se produkcijske enote povečale, v tem obdobju pa se produkcija iz družinskega okolja seli v tovarne in delavnice. S tem pride do ločitve javnega življenja moških od zasebnega življenja žensk, to pa prinaša jasno delitev spolnih vlog. Industrializacija moškega v primerjavi z žensko postavlja v nadrejen, ekonomsko neodvisen položaj, v času pozne modernosti pa se dogajajo spremembe predvsem na področju očetovstva.

Ključne besede: spolna hierarhija, družina, neenakost

Gender hierarchy in modern family

Family is a milieu for establishing relationships based on certain obligations and rights of members. They develop relationships with each other, through which they establish certain relations between genders, so gender is a major determinant factor in creating a gender hierarchy in family. The latter is expressed through the division of labor, power distribution, communication and emotional relationships between men and women, which leads to relatively permanent gender-marked roles. Family may be an environment of conflict in which sexual inequality may lead to tensions between members. Sexual hierarchy in family has slightly altered since the pre-industrial period, but the period which brought about the most significant change is industrialization, which influenced the gender relations by changing employment patterns. Production units in this period have increased and moved away from the family environment to factories and workshops. This brought about the separation of the public life of men from the private life of women and led to a clear division of gender roles. The industrialization put the male in a superior, economically independent position compared to the female, but during the late modernity changes occur in this area, particularly in the field of fatherhood.

Key words: gender hierarchy, family, inequality

1 UVOD	5
2 DRUŽINA IN SPOLNE VLOGE	7
2.1 POJEM DRUŽINE	7
2.2 STRUKTURIRANJE VLOG V DRUŽINI	8
2.3 DISTRIBUCIJA MOČI V DRUŽINI	9
3 IZVOR SPOLNE NEENAKOSTI	9
3.1 BIOLOŠKI IN DRUŽBENI SPOL	10
3.2 DELITEV DELA IN VLOG GLEDE NA SPOL	11
4 DRUŽINA KOT KONFLIKTEN DRUŽBENI PROSTOR	12
5 ZGODOVINSKA KONSTRUKCIJA HIERARHIJE SPOLOV	13
5.1 PREDINDUSTRIJSKA DOBA	13
5.2 RAZVOJ INDUSTRIJSKE DRUŽBE	14
5.3 OBDOBJE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI	17
6 DRUŽINA POZNE MODERNOSTI	18
6.1 ZNAČILNOSTI DRUŽINE V POZNI MODERNOSTI	18
6.1.1 VPLIV DRUŽBENIH SPREMEMB NA OBLIKOVANJE POZNOMODERNE DRUŽINE	19
6.2 ZNOTRAJDRUŽINSKE DIFERENCIACIJE	21
6.2.1 ALOKACIJA DRUŽINSKEGA DELA	21
6.2.2 SPREMEMBE V MATERINSTVU	23
6.2.3 SPREMEMBE V OČETOVSTVU	24
7 SKLEP	25
8 LITERATURA	28

1 UVOD

Družina je prostor vzpostavljanja odnosov, ki temeljijo na določenih obveznostih in pravicah članov v njej. Družina v tem smislu pa ne pomeni nujno varnega zatočišča pred krutim zunanjim svetom, saj se prav družinsko okolje mnogokrat izkaže kot prizorišče nasprotij, ekskluzivnosti, tenzij in opresije. Tako družinski člani na eni strani skušajo stremeti k enotnosti, sočasno s tem pa se v družini tvorijo določena razmerja, ki preko različnih determinant vodijo v družinsko ekskluzivnost, ta pa lahko temelji na spolni, dohodkovni, starostni in drugih determinantah, ki posameznike pozicionirajo znotraj družinske strukture (Rener 1995, 15). Strukturo družine potemtakem tvorijo relativno trajne vloge, ki se izoblikujejo glede na delitev dela in distribucijo moči, le te pa so spolno zaznamovane (Čačinovič Vogrinčič 1998).

Razmerja med spoloma v družini skozi čas se bolj ali manj izrazito kažejo preko spolne delitve družinskega dela, spolna delitev dela pa je v okviru sodobnih socioloških razprav aktualna tema, razprave o egalitarnosti med spoloma pa se iz socioloških tekstov selijo tudi na pravna in politična področja. V diplomskem delu se bom osredotočila na analizo razmerij med spoloma v družini, zanima pa me predvsem spreminjanje hierarhičnosti odnosov med spoloma skozi razvojna zgodovinska obdobja, od predindustrijske dobe pa vse do današnje poznomoderne družine. Pri tem se bom osredotočila na primerjavo razmerij med spoloma v tradicionalni in poznomoderni družini, pri čemer želim predstaviti ključne dejavnike, ki so bistveno vplivali na morebitno spreminjanje spolnih vlog in spolno hierarhijo v družinskem okolju.

Prva dilema na katero naletimo v tem kontekstu je vprašanje definiranja družine. V nadaljevanju sicer družino definiram v vsej svoji raznolikosti, vendar se zaradi osredotočenosti na preučevanje razmerij med moškim in žensko v družini fokusiram na hierarhičnost spolnih razmerij heteroseksualnih družin in pri tem pojem družine uporabljam v edninski obliki. V nadaljevanju bom v definicijo družine skušala umestiti razmerja med spoloma, ki temeljijo na strukturiranju vlog in distribuciji moči. Nadaljujem s teoretičnimi izhodišči o neenakosti spolov, ki lahko služijo kot osnova za razumevanje zgodovinske konstrukcije hierarhije spolov, s čimer bom nadaljevala v naslednjih poglavjih. Konstrukcijo sodobnih razmerij med spoloma bom utemeljila skozi razvojna obdobja od predindustrijske dobe, s čimer želim najti stičišča in razhajanja glede spolnih vlog tradicionalne družine v

primerjavi s poznomoderno družino. Pri tem se bom osredotočila na čas razvoja industrijske družbe, ki se v tem primeru kaže kot obdobje ključnega spreminjanja razmerij med spoloma, do česar pride predvsem zaradi ločitve javnega življenja moških od zasebnega življenja žensk. Nadaljujem z analizo značilnosti družinskega življenja po obdobju druge svetovne vojne, za tem pa sledi predstavitev razmerij med spoloma v poznomoderni družini in naštevaje bistvenih družbenih dejavnikov, ki morebiti vplivajo na razmerja med spoloma v poznomoderni družini. V zadnjem delu bom na podlagi dosedanjih raziskav skušala interpretirati še spremembe, ki se dogajajo na področju alokacije dela v družini, hkrati pa se bom osredotočila na karakteristike in bistvene spremembe moških in ženskih vlog v poznomoderni družini.

V sklepnem delu sledijo ključne ugotovitve in razmislek glede obravnavane teme, poleg tega pa se v zaključnem delu želim obrniti na teze, ki jih predstavljam v uvodnem delu. Moja prva teza je, da so se razmerja med spoloma skozi čas izrazito spreminjala, zato s prvo tezo želim preveriti, v kolikšni meri se je skozi zgodovino spremenil položaj žensk, druga teza pa se nanaša na poznomoderno družino in alokacijo dela znotraj nje. Zdi se, da partnerji v družinah pozne modernosti stremijo k večji stopnji egalitarnosti, kar se kaže že s samo delitvijo družinskega dela. Potemtakem tradicionalne vloge gospodinjenja, vzrejanja in vzgajanja otrok zaradi želje po demokratičnih odnosih znotraj družine enakomerno prevzemata oba spola.

2 DRUŽINA IN SPOLNE VLOGE

Družina je prostor, v katerem člani med seboj razvijajo odnose, s katerimi se vzpostavljajo razmerja med spoloma. Tudi razmerja med spoloma lahko pomenijo vzrok za razvijanje družinskega okolja, kar vodi v ustvarjanje napetosti (Rener 1995, 15–16). Poleg vzpostavljanja odnosov, pa se prispevek posameznika k družinskemu sistemu tvori tudi preko vzajemnih pričakovanj, ki temeljijo na delitvi dela. Na osnovi delitve dela, distribucije moči, načina komunikacije in emocionalnih odnosov med družinskimi člani nastajajo relativno trajne vloge, ki so spolno zaznamovane ter posledično lahko vodijo v ustvarjanje napetosti v družinskem okolju (Čačinovič Vogrinčič 1998).

2.1 POJEM DRUŽINE

Družina je skupina dveh ali več oseb, ki se preko sistema kohabitacije ali zakonske zveze ter starševskega razmerja povezujejo v ženitne in sorodstvene vezi, pri čemer pripadniki družin na bolj ali manj urejen način opravljajo določeno skupno delo (Lešnik 1995, 11–14). Tako je tudi družina neke vrste institucija, ki temelji na določenih obveznostih in pravicah članov v njej, modeli družin in vzorci vsakdanjega življenja pa kažejo na mnoga radikalna nasprotja, do katerih prihaja znotraj družin, saj način življenja v družinah implicira družbeno ureditev, ki prinaša razdelitev moči, kar se kaže že skozi aplikacijo družinskega modela za interpretiranje družbenega sistema, v smislu enačenja očeta z oblastjo, matere z domovino in otroka s podložnikom (Lešnik 1995, 11–14). Podobno, kot za politične diskurze, pa tudi za dominantne družinske ideologije velja, da promovirajo enotnost, hkrati pa sugerirajo podrejanje. Družina v tem smislu je fizični, odnosni in simbolni prostor, je mesto tvorjenja socialnih odnosov, ki se dotikajo najglobljih dimenzij življenja, pri čemer se ustvarjajo določena razmerja med spoloma (Rener 1995, 15–16).

V tem smislu je družina prostor, kjer je omogočeno razvijanje notranjih napetosti in razlik v porazdeljevanju moči in oblasti glede na različne determinante (spol, dohodek, starost, ipd.). Obravnavanja družine pa so ambivalentna, v smislu pojmovanja družine, kot prostora samorealizacije in varnega zatočišča pred krutim zunanjim svetom, naproti pojmovanju družine kot prostora ekskluzivnosti, opresije in nasilja (Rener 1995, 15–16).

Različne stroke na različne načine opredeljujejo pojem družine, definicija pa je pomembna zato, ker deluje preskriptivno in predstavlja neke vrste družbeni napotek, hkrati pa pomeni odraz moralno ideoloških predstav in socialno političnega delovanja (Rener 2006, 13–26). V različnih kulturah imajo različne nazore o tem, kaj pomeni družina. Nekatere družbe pri tem izpostavljajo pravilo monogamnosti in si družino predstavljajo kot skupino dveh odraslih nasprotnega spola z vsaj enim otrokom. Takšne družine so po splošnem prepričanju edino »normalne«, kljub temu, da obstajajo tudi družine neporočenih parov, homoseksualnih parov, parov brez otrok, enostarševske družine, komune, ipd. (Asen 1995).

Sodobne sociološke definicije družino opredeljujejo skozi socialno razmerje, pri čemer družino obravnavajo kot dvogeneracijsko skupnost in družbeno institucijo, ki skrbi za otroke (Rener 2006, 13–26). Veliko družboslovcev je mnenja, da kljub obstoju raznovrstnih družinskih oblik, jedrna družina še vedno predstavlja osnovno enoto vsake družbe. V drugi polovici dvajsetega stoletja pa pojava serijske monogamije in enostarševskih družin vodita k spodkopavanju prevlade modela jedrne družine, s čimer se v ospredje postavlja diadno razmerje med staršem in otrokom. Sociološke definicije družino definirajo kot skupino oseb, ki jo tvorijo vsaj en otrok in hkrati vsaj ena odrasla oseba, družinski člani pa so med seboj povezani s starševskim razmerjem, z zakonsko zvezo ali kohabitacijo. Tovrstne sociološke smeri kot bistven konstitutivni element definiranja izpostavljajo dvogeneracijsko skupnost in skrb za otroka, s čimer se družina razlikuje od partnerskih zvez, zakonskih zvez, gospodinjstva in sorodstva (Rener 2006, 13–26).

2.2 STRUKTURIRANJE VLOG V DRUŽINI

Družina se konstituira v času in prostoru preko vzpostavljanja odnosov, vzajemnih pričakovanj in razdelitve dela, s čimer se določa prispevek posameznika k družinskemu sistemu (Čačinovič Vogrinčič 1998). Koncepti družinskih psihoanalitikov namreč uporabljajo pojem vloge kot temeljne strukturne funkcije družine. Struktura družine se potemtakem nanaša na relativno trajne vloge, ki so se izoblikovale glede na delitev dela, porazdelitev moči, karakteristik komuniciranja in emocionalnih odnosov. Pojem vloge pa vsekakor ni enoznačen, saj se v zvezi z družino nanaša na dve pomembni dimenziji. Prva je dimenzija družbenosti, ki se nanaša na bolj ali manj integrirana normativna pričakovanja, druga pomembna dimenzija pa je individualnost posameznika ter njegovo doživljanje in izvajanje vloge (Čačinovič Vogrinčič 1998). V odnosu med prvo in drugo dimenzijo pa prihaja do

neizogibnih konfliktov, pri čemer se odpira vprašanje, do kolikšne mere vloga pomeni zgolj pristajanje posameznika na normativne zahteve ter do kolikšne mere svojo vlogo posameznik ustvarja sam. Družbene normative glede vzpostavljanja družinskih vlog tako na nek način predstavljajo razmerja nadrejenosti in podrejenosti, v zvezi s tem pojavom pa pogosto prihaja do napetosti vlog, do česar pride zaradi posameznikovega občutka, da ne more zadovoljiti pričakovanj, ki mu jih drugi ali sam postavlja v zvezi z njegovo vlogo. Napetost vlog izvira tudi iz samega družbenega sistema, v primeru, da v njem obstaja nizek konsenz o vlogi. Do napetosti vlog pa prihaja tudi zaradi nejasnosti pričakovanj glede vlog, neskladja posameznikovih različnih statusov ali zaradi pomanjkanja posameznikove motivacije za izpolnjevanje določenih vlog. Na napetost vlog pa nakazuje že običajna formulacija vlog ženske kot žene, matere in delavke. Vse tri naštetje vloge ženske pomenijo vir napetosti, saj so pričakovanja o vlogi matere in žene neskladna s pričakovanji o vlogi delavke (Čačinovič Vogrinčič 1998).

2.3 DISTRIBUCIJA MOČI V DRUŽINI

Cromwell in Olson pojem moči opredeljujeta kot lastnost sistema, kot potencialno ali aktualno zmožnost posameznika, da spremeni in vpliva na vedenje drugih članov, ki so vključeni v sistem (Cromwell in Olson v Čačinovič Vogrinčič 1998, 178). Gre torej za sposobnost posameznika, da povzroči nameravani učinek, pa naj bo to spreminjanje ali pa oviranje in preprečevanje sprememb znotraj sistema. Mnogi avtorji hierarhiji moči pripisujejo zelo pomembno vlogo, saj zagovarjajo tezo, da se s spreminjanjem hierarhije moči v družini lahko spremeni struktura družine, s čimer lahko rešujemo tudi družinske probleme. Hierarhija moči pa je največkrat pogojena z družbenimi pričakovanji o vlogi spolov (Čačinovič Vogrinčič 1998).

3 IZVOR SPOLNE NEENAKOSTI

Porazdelitev moči in strukturiranje vlog v družini lahko vodi v napetosti znotraj družinskega okolja, te napetosti pa temeljijo na spolni neenakosti (Čačinovič Vogrinčič 1998). Glede izvora spolne neenakosti obstaja precej nestrinjanj različnih avtorjev, v nadaljevanju pa predstavljam nekaj teoretičnih pogledov o izvoru spolne delitve dela in spolnih vlog.

3.1 BIOLOŠKI IN DRUŽBENI SPOL

Ameriški psihoanalitik Robert J. Stoller je eden izmed avtorjev, ki je v svojih strokovnih delih uporabil distinkcijo med biološkim (ang. sex) in družbenim spolom (ang. gender). Pojem biološkega spola je biološka konotacija, pri čemer se Stoller osredotoča na fizične značilnosti, ki razlikujejo ženski in moški spol. Moški in ženske se, upoštevajoč biološki spol, razlikujejo glede na zunanjo fizično postavo, kromosome, zunanje genitalije, notranje genitalije, spolne žleze, hormonalna stanja in sekundarne spolne značilnosti, zaradi česar ženske lahko zanosijo, moški pa ne (Stoller 1968).

Na binarnost biološkega in družbenega spola pa že od sredine šestdesetih let opozarja zgodnji feminizem, ki izpostavlja univerzalnost in biološkost biološkega spola ter kulturno in zgodovinsko konstruiranje družbenega spola. Ann Oakley, Simone de Beauvoir, Judith Butler, Christine Delphy in druge pripadnice feminističnih študij se strinjajo, da telo nikakor ni neodvisno od socialnih interpretacij, saj je družbeno skonstruirano in ga brez družbenosti ne moremo spolno opredeliti (Richardson 2008, 3–17). Družbeni spol pomeni kulturno interpretacijo biološkega spola, ki vodi v pripisovanje značilnosti, vlog in odgovornosti na podlagi spola, s čimer se ustvarjajo spolne razlike in spolna neenakost (Richardson, 3–17). Nekatere feministke drugega vala zato med drugim izpostavljajo tudi problem opredeljevanja ženskih vlog zgolj na osnovi biološkega spola (Woodward 2008, 80–81).

Nekateri teoretiki vzrok za razlike v vedenju moških in žensk iščejo v bioloških razlikah med spoloma, drugi pa opozarjajo, da sta pojma moškosti in ženskosti neodvisna od biološkosti. Stoller v tem primeru predlaga uporabo termina družbeni spol, ki ima psihološke in kulturne konotacije ter se nanaša predvsem na obseg moškosti ali ženskosti v posamezniku oz. posameznici. Identiteta družbenega spola nastaja z zavedanjem in dojetjem samega sebe, kot pripadajočega določenemu spolu v družbi. Z družbenim spolom pa so povezane spolne vloge, ki pomenijo vidne vzorce posameznikovega ravnanja, s čimer se vzpostavlja odnos do drugih ljudi (Stoller 1968).

3.2 DELITEV DELA IN VLOG GLEDE NA SPOL

Delitev dela se definira skozi spol, ki pomeni močan dejavnik za oblikovanje družbenih vlog, s katerimi posameznik potrjuje svoj obstoj znotraj družbenega sistema. Navidez nepomembna spolna determinanta pa igra pomembno vlogo tudi za vzpostavljanje hierarhije in delitve dela znotraj družine (Čačinovič Vogrinčič 1998). Izvor delitve dela glede na spol v tem okolju pa številni avtorji razlagajo na najrazličnejše načine, pri čemer nekateri uporabljajo zgolj biološke, drugi pa stremijo k bolj sociološkim in kulturnim razlagam.

Za razumevanje kasnejših obravnavanj družbenih sprememb, ki intenzivno vplivajo na premike v družinskem življenju in področja spolne delitve dela v tem okolju, se zdi smiselno predstaviti Engelsovo razlago o izvoru neenakosti med spoloma, ki temelji na pojavu privatne lastnine. Friedrich Engels izvor opresije ženskega spola išče v izključevanju žensk iz produkcije in konverzije domačih ženskih opravil, pri čemer poudarja premik od skupne lastnine k nastanku moške privatne lastnine, ki temelji na osnovnih dejavnikih proizvodnje (Engels 2004).

Talcott Parsons delitev dela med spoloma definira skozi biološkost spolov, pri čemer delitev vlog med spoloma razlaga s primerom nosečnosti in dojenja, s tem pa naj bi se ustvarjal intenziven odnos med materjo in otrokom. Parsons pri tem uporablja model nuklearne družine, v kateri loči žensko ekspresivno in moško instrumentalno vlogo. Ekspresivna ženska vloga v družini se nanaša na izpolnjevanje funkcije socializacije otrok in hkrati stabilizacije odraslih oseb v družini. Ekspresivna ženska vloga pomeni vlogo ustvarjanja toplote, varnosti in nudenja čustvene opore članom družine, poleg tega pa zajema tudi vlogo sproščanja napetosti moškega oskrbovalca v družini, ki opravlja instrumentalno vlogo, le-ta pa se nanaša predvsem na finančno in materialno oskrbovanje družine. Parsons zatrjuje, da je za učinkovito delovanje družine kot družbenega sistema nujna jasna delitev dela glede na spol, pri čemer žensko vlogo definira skozi domači, zasebni prostor, moško vlogo pa preko zunanjega, javnega prostora (Aries 1996).

O kulturnem ustvarjanju spolnih vlog pa med drugimi razpravlja tudi Ann Oakley, ki zavrača tezo o univerzalnosti spolne delitve dela, kar pojasnjuje s spremenljivostjo in raznolikostjo človeških kultur (Oakley 2005). Oakleyeva z rezultati raziskovalnega preučevanja številnih družb (Pigmejci Mbuti v gozdovih Konga, avstralski domorodci v Tasmaniji, prebivalci Indije

in Latinske Amerike,...) opazi nizek vpliv biologije pri vzpostavljanju delitve dela med spoloma, zaradi česar zavrača biološko nesposobnost žensk za opravljanje določenih del (Oakley 2005).

O vprašanjih družinskih meja, ki se nanašajo na kritiko dihotomije javnega in zasebnega pa od konca šestdesetih let razpravljajo feministke, saj je družina v začetkih feminizma drugega vala deležna številnih kritik, ki se nanašajo na žensko podrejenost, le-ta pa po mnenju avtoric izhaja iz družbenega pozicioniranja žensk v zasebno sfero (Švab 2001).

Posledice delitve vsakdanjega življenja na javno in zasebno sfero in delitve dela glede na spol je med drugimi obravnavala tudi antropologinja Michelle Zimbalist Rosaldo, ki ugotavlja, da materinska vloga ženske vodi v univerzalno delitev vlog javnega in zasebnega. Te vloge pa so asimetrično porazdeljene med spoloma, saj žensko omejujejo zgolj na zasebno okolje, zaradi česar se avtoriteta, moč, prestiž in ugled nanašajo na pravice moških, ti pa so povezani z javno sfero vsakdanjega življenja, hkrati pa imajo moč vplivanja in poseganja na domačo sfero (Rosaldo in Lamphere 1974).

4 DRUŽINA KOT KONFLIKTEN DRUŽBENI PROSTOR

Družina je prostor vzpostavljanja odnosov, pri čemer se med posameznimi člani tvorijo razmerja moči in sistem vlog, kar lahko spodbudi k napetostim znotraj navidez nevtralnega prostora v družini (Rener 1995, 15–16). Družina v tem smislu je prizorišče, kjer je skozi interakcijo med posamezniki omogočeno nastajanje tenzij, ki se na primeru heteroseksualnih družin vzpostavljajo na podlagi spola. Spol je determinanta, ki v družinskem okolju lahko pomeni dejavnik neenakosti, na kar že od 60ih let opozarjajo feministične študije, ki pozornost usmerjajo na podrejenost žensk v različnih družbenih okoljih (Švab 2001).

Radikalni feminizem, kot ena od smeri feminizma drugega vala, se za pojasnjevanje spolne neenakosti opira na sistem patriarhalne družbe, v kateri dominira moški spol, ki za razliko od ženskega zaseda vladajoče pozicije (Abbott in Wallace 1990). Ženska podrejenost je univerzalna in je prisotna v vseh sferah vsakdanjega življenja, takšno razmerje med spoloma pa ohranjajo moški, ki uživajo moč in ugled., moški pa na ta način legitimirajo idejo o ženski inferiornosti in vlogi gospodinje (Abbott in Wallace 1990).

Tudi marksistični in socialistični feminizem iščeta razloge za spolno neenakost. Socialistični feminizem se za razliko od radikalnega feminizma osredotoča na specifične družbeno ekonomskega sistema. Marksistični in socialistični feminizem se osredotočata tudi na primerjavo plačanega meznega dela moških in neplačanega družinskega dela žensk. Ženska namreč za opravljanje reprodukcijske vloge in ostalih hišnih opravil ne prejema nobenega plačila, kar vodi v poročanje in hierarhičnost razmerij med spoloma (Abbott in Wallace 1990).

5 ZGODOVINSKA KONSTRUKCIJA HIERARHIJE SPOLOV

Družbene spremembe so skozi razvojna zgodovinska obdobja različno prispevala k izoblikovanju razmerij med spoloma. Kot ključni dejavnik spreminjanja razmerij med spoloma se kaže množično zaposlovanje ženskega spola, ki s svojo dinamiko vpliva na položaj žensk in s tem tudi na odnose med spoloma. Poleg tega pa na spreminjanje spolne hierarhičnosti intenzivno vplivajo tudi drugi dejavniki, kot na primer povečane možnosti izobraževanja za ženske, spreminjanje družinskih vrednot, družinska pluralizacija, kontracepcijske inovacije, ipd. (Goody 2003; Švab 2001; Oakley 2000).

5.1 PREDINDUSTRIJSKA DOBA

Vsakdanje življenje družin v predindustrijskih obdobjih ni opredeljeno z delitvijo na prosti čas in čas dela ter služenja denarja, saj produktivno delo ni ločeno od družinskega življenja (Oakley 2000). Hkrati s tem pa ne obstajajo nasprotujoče si vrednote glede opravljanja delovnih in družinskih vlog, saj položaj obeh odraslih spolov izvira tako iz identifikacije z družino, kot tudi iz identifikacije z vsakršno vrsto dela. Kljub temu pa v tradicionalnih predindustrijskih družbah obstajajo družbena pravila delitve dela po spolu, ki niso prisotna povsod, ter se od družbe do družbe precej razlikujejo. V družbah, kjer sicer delitev dela po spolu poznajo, ne obstaja stalna delitev dela med spoloma in družbena struktura ne začrta jasne distinkcije med produktivnim delom opravljenim v javnosti ter hišnim delom opravljenim doma (Oakley 2000).

V obdobjih pred vzpostavitvijo industrijskega kapitalizma ima gospodinjstvo značaj proizvodnje in ne storitve, še posebej do konca 17. stoletja, ko žensko delo vključuje tudi konzerviranje hrane, proizvodnjo sirupov, zelišč, začimb, kozmetike in podobno. Pomembna pa je tudi razporeditev pohištva in prostorov v hiši, kar daje skupni prostor za opravljanje dela in preživljanja prostega časa. Tako se v istem prostoru nahajata postelja in kolovrat, kuhinja, jedilnica in dnevni prostor pa so združeni v skupni prostor, kar pomeni združevanje najrazličnejših delovnih in prostočasovnih dejavnosti na enem mestu, hkrati s tem pa tovrstno združevanje prostorov pripeva tudi k združevanju moških in ženskih opravil. Ideja kuhinje kot posebnega in ločenega prostora, v katerem ženska pripravlja hrano, se je v srednjem razredu pojavila šele v začetku 20. stoletja, v času tradicionalnih družb predindustrijske dobe pa že zaradi same razporeditve prostorov v hiši ne obstaja jasna ločnica med produktivnim delom in prostočasovnimi zasebnimi dejavnostmi (Oakley 2005).

V predindustrijskem obdobju je torej že moč zaznati zametke delitve dela med spoloma, kljub temu pa moško in žensko delo ohranjata enakovreden status, zato v tem obdobju ne moremo govoriti o nikakršni hierarhiji spolov in spolnih vlog, bistvena značilnost predindustrijskih družb pa je enotnost domačih opravil in ekonomsko produktivnega dela, saj se delo in dom prepletata v celoto kulturnega življenja (Oakley 2005).

5.2 RAZVOJ INDUSTRIJSKE DRUŽBE

V obdobjih pred industrializacijo se kot glavne produkcijske dejavnosti prebivalstva pojavljajo kmetijstvo, poljedelstvo, tkalstvo in živilska dejavnost, v vseh omenjenih dejavnostih pa so bile zaposlene in nepogrešljive tudi ženske (Oakley 2000). Alice Clark ob tem uporablja izraz domača industrija, ki v svoji polni obliki pomeni enoto kapitala, domače delovne sile in proizvodnjo dobrin, namenjene izključno družini, z izrazom družinska proizvodnja pa Clarkova opisuje sistem, v katerem je družina proizvodna enota, ki proizvaja blago ali storitev z namenom menjave in prodaje (Clark 1919). V tem času je poroka bistvena za polnopravno članstvo v družbi odraslih, zakonska zveza pa ni temeljila na osebni ali romantični ljubezni med partnerjema, temveč na skrbi za uveljavljanje interesov razširjene družine in vzpostavljanja novih ekonomskih enot. Oba spola opravljata produktivna dela, zato ideja o ekonomski odvisnosti žene od moža takrat še ni bila prisotna. V 17. stoletju še dobršen del domačega dela, ki zadeva kuhanje, pospravljanje, krpanje in varovanje otrok, v vlogi

vajenca ali vajenke opravi neporočeno dekle ali fant, ki poročeni ženski, katera je zaposlena z delom v družinski industriji, pomaga pri omenjenih opravilih (Oakley 2000).

Z industrializacijo pa se vlogi poročene in neporočene ženske zamenjata, saj v moderni družini poročena ženska opravlja vsa domača dela, neporočena pa se ukvarja s produktivnim delom zunaj doma (Oakley 2000). Tako se moderna vloga gospodinje v času industrializacije kaže kot dominantna zrela ženska vloga, kar je najpomembnejša in trajna posledica industrializacije za ženski spol. Industrializacija pa ne pomeni le spreminjanje ženskih vlog, temveč prinaša tudi spreminjanje moških vlog, saj prav industrializacija moškim odpira vrata v svet zunaj doma, žensko pa zapira v domače okolje. »Ženska od tedaj z rokami v pomivalnem koritu v svet zre skozi kuhinjsko okno« (Peckham Rye Group v Oakley 2000, 44) je stavek, ki na metaforičen način precej nazorno opisuje položaj žensk v obdobju industrializacije. Metafora rok v pomivalnem koritu ponazarja ukleščenost ženske v gospodinjska dela. Ženska v zunanji svet zre skozi kuhinjsko okno, kar pomeni ujetost ženske v domače okolje, s čimer pa se že vzpostavlja jasna ločnica med javno in zasebno sfero vsakdanjega življenja, ta ločnica pa je spolno determinirana. Ženska se v tem obdobju privatizira in domesticira, produkcijsko delo pa se loči od družinskega življenja in vse bolj postaja domena moških, ki zunaj doma opravljajo delo za plačilo, ugled in ekonomska moč ostalih družinskih članov pa potemtakem izvirata iz njegovega položaja. Ločitev ekonomije od družine povzroči diferenciacijo spolnih vlog v družini, saj ženska postane nezaposlena, ekonomsko odvisna gospodinja, moški pa kot edini prejemnik mezde vzdržuje ženo in otroke (Oakley 2000).

Omenjene spremembe so se dogajale v zaporedju treh obdobj, vsako izmed njih pa je zaznamovano s karakteristikami, ki opredeljujejo specifične razmerij med moškim in ženskim spolom (Oakley 2000). V nadaljevanju na kratko predstavljam te spremembe.

Prvo obdobje obsega leta od 1750 do zgodnjih štiridesetih let 19. stoletja. V tem obdobju tovarna kot proizvodni prostor vse bolj izriva družino, kljub temu pa ženske še vedno pomenijo pomemben člen v manufakturnem sistemu. Ženske opravljajo predvsem dela v tekstilni proizvodnji, za kar prejemajo mezдно plačilo. Z izumom prvih predilnih strojev so delo preko posrednikov opravljale tudi doma, od leta 1780 pa zaradi izpopolnitve predilnih strojev pride do znižanja mezdnih plačil in vse večje nezaposlenosti žensk. S prvimi tovarnami in stroji na parni pogon v začetku 19. stoletja zopet pride do večjega zaposlovanja

žensk, s tem pa se enotnost družine ne razbije, saj prve predilnice zaposlujejo celotne družine, ko pa tovarne prenehajo z zaposlovanjem otrok, se pojavi težava, kako skrbeti za otroke v svetu, kjer sta dom in delo prostorsko ločena. Ločitev doma od delovnih prostorov je ženski vse bolj onemogočala zaposlovanje in jo vse bolj povezovala zgolj z njeno družinsko vlogo gospodinje (Oakley 2000).

Drugo obdobje traja od zgodnjih let devetnajstega stoletja do leta 1914, ko upad zaposlovanja žensk spremlja splošno prepričanje o domestikaciji žensk kot popolnoma naravnem in nujnem procesu. Prva znamenja ideologije o domestikaciji ženskega spola se kažejo v tovarniških reformah, ki zahtevajo postopen umik ženskega dela iz tovarn, zaradi česar narašča število žensk, ki se ukvarjajo zgolj z gospodinjskimi deli, moški pa ob tem postaja glavni hranilec družine. Občutek ogroženosti moškega (v položaju edinega hranitelja družine), da bi ženska zaradi sposobnosti nadomestile moškega, je pripeljal do moralnih obsodb zaposlovanja žensk ter njegovih posledic in ideje o zanemarjanju doma in družine s strani žensk. Poleg tega pa se začne poudarjati ideja o zaposlovanju žensk kot nekaj, kar je v navzkrižju z naravno delitvijo dela med moškim in žensko, zato vloga gospodinje postane merilo za pravo žensko delo (Oakley 2000). Gre za transformiranje socialnih in političnih problemov v personalne probleme, ter neenakomerno porazdeljevanje občutka krivde, saj se žensko obravnava kot primarno odgovorno za družino in njeno blagostanje (Rener 1995, 15–23).

Tretje obdobje traja od leta 1914 pa vse do leta 1950. Za to obdobje je značilno predvsem izboljšanje položaja žensk na področju legalnih in političnih pravic, hkrati s tem pa se v tem obdobju začne pojavljati težnja po združevanju ženske vloge gospodinje in produktivne delavke. Do teh dveh sprememb privedejo posledice izbruha prve svetovne vojne leta 1914, ko ženske predstavljajo slabo tretjino celotne delovne sile, saj je bila zaposlena približno četrtnina žensk, desetina vseh poročenih. Z naraščajočim povpraševanjem po ženski delovni sili so se ženske dodatno začele zaposlovati na številnih področjih (vladni oddelki, uradniška dela, strojna industrija,...). Ženske se zaposlujejo tudi na delovnih mestih, ki so prej veljala za tipično moška; postajajo voznice taksijev, izdelovalke streliva, tramvajске sprevodnice, vse razen rudark in gradbenic (Oakley 2000). V tem času pa ženska domestikacija ni bila v prid moškim, nenadni dvig vrednotenja ženskega dela pa je pozitivno vplival predvsem na ženske srednjega razreda. Po zakonu o predvojnih službah so moški imeli zakonito pravico do svojih prejšnjih služb, zato se ženske po vojnem obdobju vračajo domov, delež zaposlenih žensk pa je bil takrat celo nižji, kot pred vojno. To obdobje je za žensko pomembno predvsem zaradi

pridobitve volilne pravice leta 1928, leto 1919 pa je pomembno predvsem zaradi sprejetja zakona po katerem so bile ženske lahko izvoljene v parlament. Istega leta se je z zakonom o odpravi neenakosti med spoloma vsaj načeloma odpravilo nekatere zakonske ovire, ki so ženskam prej onemogočale udeleževanje na izobraževalnih in poklicnih področjih. Od začetka dvajsetih let 20. stoletja je zaradi izbruha druge svetovne vojne zopet prišlo do prakse združevanja ženskih vlog gospodinje in plačane delavke, zato se je med letoma 1939 in 1943 odstotek zaposlenih žensk v industriji in storitvenih dejavnostih podvojil. Delodajalci so bili v tem času nekoliko bolj naklonjeni zaposlovanju poročenih žensk, odpirali pa so se tudi vrteci za otroke tistih mater, ki so se tedaj zaposlovale (Oakley 2000).

Industrializacija na splošno je povzročila, da so se produkcijske enote povečale, poleg tega se je produkcija iz družinskega okolja v tem obdobju začela preseljevati v tovarne in delavnice, s tem pa pride do ločitve javnega življenja moških od zasebnega življenja žensk. Položaj žensk se pri tem močno spremeni, saj od sedaj predstavljajo zgolj rezervno delovno silo, ki le v primeru vojn in izrednih stanj dobi priložnost nadomestiti moško delovno silo, v ostalih primerih pa je ženska ekonomsko popolnoma odvisna od moškega, ki predstavlja edinega hranitelja družine. Industrializacija torej prinaša jasno delitev spolnih vlog, moškega pa v primerjavi z žensko postavlja v nadrejen, ekonomsko neodvisen položaj (Oakley 2000).

5.3 OBDOBJE PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Ob koncu 19. stoletja in v začetku 20. stoletja je še vedno čutiti vpliv tehnoloških napredkov, razvoj terciarnega sektorja pa odpira nova birokratska, administrativna, trgovska, socialnoskrbna delovna mesta, s čimer se odpirajo možnosti zaposlovanja za kvalificirano žensko delovno silo. Kljub temu ideja o moralnem materinstvu, po katerem sta skrb za otroke in vodenje doma najbolj cenjeni in izpolnjujoči ženski vlogi, še vedno ostaja globoko ukoreninjena v družbeni zavesti. Od poznih šestdesetih let 20. stoletja so se ženske zopet množično vračale na delo, njihove možnosti za izobraževanje so se povečale, s tem pa so postajale ekonomsko manj odvisne od moža (Goody 2003).

Nižja ekonomska odvisnost žensk od moških pomeni nekakšen blažilec ob morebitnih prekinitvah takšnih partnerskih odnosov, ki ne prinašajo zadovoljstva. Zaposlovanje žensk torej vnaša spremembe v družinsko življenje, žensko delovno mesto pa je za razliko od

moškega manj spoštovano in nižje plačano. Omenjeno potrjuje prisotnost nenehne družbene diferenciacije med ženskami in moškimi, ki temelji na domestikaciji žensk in ambivalentnosti do kulturnih vrednot, povezanih z ženskimi vlogami (Oakley 2000).

6 DRUŽINA POZNE MODERNOSTI

Čas industrializacije je s spremenjenimi vzorci zaposlovanja dodobra zaznamoval družinsko življenje, hkrati s tem pa so se začela vzpostavljati nova razmerja med moškimi in ženskami v zasebnem in javnem življenju. Kljub pravnim spremembam, ki za ženski spol prinašajo večjo stopnjo enakopravnosti z moškim spolom, se spremembe na tem področju v pozitivni smeri odvijajo počasi, spolna delitev dela in hierarhičnost spolnih vlog pa se še vedno kažeta kot univerzalno navzoča dejavnika oblikovanja družinskih odnosov (Švab 2001; Oakley 2000).

6.1 ZNAČILNOSTI DRUŽINE V POZNI MODERNOSTI

Proces družinske pluralizacije je eden najočitnejših procesov spreminjanja družinskega življenja v pozni modernosti in se nanaša na pluralizacijo družinskih oblik in družinskega načina življenja (Švab 2001). Tovrstne spremembe prinašajo zahtevo po sprejetju širšega pojmovanja družine in vzpostavljanju novih definicij, ki delujejo preskriptivno, kot neke vrste napotek in diagnoza, ki vpliva na odraz moralno ideoloških predstav in socialno politično delovanje (Rener 2006, 19–26). Dejstvo je, da družino v postmodernem obdobju v različnih pogledih razumemo drugače, kot jo obravnavajo modernistične sociološke teorije družine. Spremembe družinskega življenja same opozarjajo na nezadostnost modernističnih definicij, ki poudarjajo pojem nuklearne družine in s tem povezano delitev vlog v družini. Sodobne opredelitve družine pa presegajo striktno definiranje meja družine in družino obravnavajo kot odprt družbeni sistem, za katerega so pomembni tudi zunanji odnosi, ki so za družinske člane osebno pomembni, njihova interakcija pa temelji na načelih simbolne menjave, ki pomeni bistvo zasebnega življenja (Švab 2001).

Modernistične definicije družine torej ne morejo več slediti fenomenom kompleksnosti in raznovrstnosti pozne modernosti. Družina se spreminja pod vplivom širših družbenih sprememb in hkrati vstopa v razmerje z družbenim okoljem na način, da ga spreminja.

Družina potemtakem ni zgolj družbeno dana institucija, na katero potencialno vplivajo le zunanji dejavniki, ampak pomeni tudi prostor, ki ga stalno soustvarjajo posamezniki. Kljub temu pa družina ni neodvisna od vplivov okolja in širših družbenih dejavnikov, ki močno vplivajo na strukturiranje življenjskega poteka ter spreminjanje oblik in kompozicij družin (Švab 2001).

Proces pluralizacije družinskih potekov se dobro izraža v spremenjenemu maritalnemu vedenju, ki ga v zadnjih desetletjih najbolj zaznamujeta deformalizacija partnerskih razmerij in hkrati vzpon neformalnih zakonskih zvez. Oboje prispeva k upadanju socialnega pomena zakonske zveze in hkrati naraščanju števila kohabitacij in razvez zakonskih zvez. Poleg naštetega narašča tudi število reorganiziranih in enostarševskih družin, eden izmed razlogov za naraščanje deleža enostarševskih družin pa je tudi večja enakost med spoloma in spremenjene percepcije glede spolnih vlog (Švab 2006, 63–88). K naraščanju števila takšnih družin je pripomogel vstop žensk na trg delovne sile in s tem zmanjšanje ekonomske in socialne odvisnosti od moških, zmanjšuje pa se tudi družbena stigmatizacija tovrstnih družinskih oblik. Poleg omenjenih ključnih sprememb, ki se na področju družine dogajajo v obdobju pozne moderne, je potrebno omeniti še pluralizacijo prehodov med posameznimi obdobji družinskega poteka, pri čemer gre predvsem za fenomene podaljšane mladosti, kasnejšega starševanja, starševanja pred poroko ter ponovnega poročanja. Z vsem tem družinski življenjski poteki postajajo vse manj določljivi, poleg že omenjenega pa družbene spremembe vplivajo tudi na znotrajdružinske dinamike in strukturne spremembe družin (Švab 2006, 63–88).

6.1.1 VPLIV DRUŽBENIH SPREMEMB NA OBLIKOVANJE POZNOMODERNE DRUŽINE

Odnosi v družini skozi čas se nenehno spreminjajo, saj se v njih zrcalijo splošne družbene razmere. Družbene spremembe za seboj potegnejo tudi družino; pokorščina žensk in otrok se je postopoma začela umikati bolj enakopravnim odnosom, z zaposlovanjem se začne utrjevati družbeni položaj ženske, vse večja prehodnost med družinskimi vlogami, delitev odgovornosti med partnerjema, ipd. (Krajnc 1986, 10–21).

Na strukturo moderne nuklearne družine pa je najbolj neposredno vplival pojav množičnega zaposlovanja žensk, pomemben premik v razumevanju dela pa so spodbudile feministične teorije s kritiko o neplačanem gospodinjskem in emocionalnem družinskem delu. Spremembe na področju zaposlovanja so se množično začele dogajati že v modernih družbah, množično zaposlovanje žensk pa je osnovna značilnost pozne modernosti. Sočasno s tem se je spremenila tudi narava ženskega dela, ki ni več povezana le z vprašanjem eksistence, temveč z razumevanjem individualne neodvisnosti (Švab 2001). Od osemdesetih let 19. stoletja ženski zaposlitveni vzorec postaja vse bolj podoben moškemu, kar se kaže kot posledica odlašanja odločitev za materinstvo, poleg tega pa ženske v primeru materinstva svoje zaposlitvene kariere ne prekinjajo. V sferi zaposlovanja se pogoji dela intenzivirajo, pojavlja pa se tudi zahteva po neprekinjeni poklicni karieri, zato ženske v postmodernih pogojih zaposlovanja, ob morebitni prekinitvi poklicne kariere zaradi materinstva, tvegajo popolno izključitev iz zaposlovanja. Na trgu dela torej prihaja do množičnega vključevanja žensk, kljub temu pa ta integracija ne poteka na enakopravnih temeljih, saj je trg dela spolno močno segregiran, razlike med spoloma glede zaslužka s plačanim delom pa so še vedno izrazite (Švab 2001).

Družina predstavlja temeljno enoto potrošnje, zato potrošništvo v pozni moderni postaja integralni del vzgoje, pri čemer se otroka že od malih nog vpeljuje v prakse trošenja in ustvarjanja želja, pri tem pa ima bistveno vlogo mati, ki naj bi otroka skozi socializacijo vpeljevala v potrošniški sistem. Potrošništvo je povezano tudi z razvojem gospodinjske tehnologije, ki v ideološkem in komercialnem pogledu ženski spol še vedno predstavlja kot tisti spol, ki naj skrbi za dom in družino (Švab 2001).

K spreminjanju družinskega življenja pa pripomorejo tudi nove družinske ideologije, ki se navezujejo na novejša tematika novega očetovstva, protektivnega otroštva, novih reproduktivnih metod, ipd. (Švab 2001). Vse bolj se spreminja tudi narava vzpostavljanja življenjskega poteka, saj so posamezniki v svojih življenjskih odločitvah vse manj vezani na klasične družbene norme o življenjskih prehodih, zaradi česar prihaja do sprememb glede prehajanj iz enega življenjskega obdobja v drugega. Poleg podaljšanega izobraževanja, ki sovpada s pojavom LAT-faze (ang. living apart together), pa je ob tem potrebno poudariti tudi pluralizacijo družinskih potekov, ki se kaže predvsem v spremenjenemu maritalnemu vedenju (naraščanje števila razvez in kohabitacij, manj sklenitev zakonskih zvez, vse več ponovnega

poročanja,...), naraščanju števila reorganiziranih družin, spreminjanju družinskih vrednot in intradružinski diferenciaciji (Švab 2001).

Kljub temu, da družina doživlja številne spremembe glede oblik in kompozicij, je treba upoštevati dejstvo, da pomen družine ob tem ne upada. Podatki o naraščanju števila razvez, upadanju rodnosti ter sklepanja zakonskih zvez ne pomenijo krize družinskega življenja, temveč so indikator pomembnosti družinskega življenja. Dejstvo je, da zaradi naraščanja števila kohabitacij in drugih sprememb, ki se dogajajo na ravni družinskega življenja, pomen samega družinskega življenja sicer ne upada, svoj pomen pa izgublja zakonska zveza. Vse to kaže na visoko pomembnost družinskega življenja in hkrati nakazuje na upadanje pomembnosti njegove formalne potrditve v smislu sklepanja zakonskih zvez (Švab 2001).

6.2 ZNOTRAJDružINSKE DIFERENCIACIJE

Na področju intradružinskih dinamik so si družboslovne teorije družin precej podobne, saj spremembe v tem segmentu še najbolj jasno potrjujejo spreminjanje družinskega življenja v pozni modernosti. Pri tem sta ključna predvsem časovni tempo vsakdanjega življenja in družinski življenjski potek, kar se veže na spreminjanje organizacije časa in s tem povezano pluralizacijo življenjskih stilov in družinskih vlog (Švab 2001).

6.2.1 ALOKACIJA DRUŽINSKEGA DELA

Družinsko delo obsega vrsto dejavnosti, ki so potrebne za vsakdanje funkcioniranje družine in se nanaša predvsem na gospodinjska dela, skrb za otroke, finančno in upravno administrativna dela, tehnična popravila in odnosno oz. relacijsko delo (Saraceno v Švab 2001, 144).

Družinsko delo v moderni družini je spolno determinirano, sistem spolne delitve dela pa tudi v obdobju pozne modernosti ostaja precej imuno na spremembe, ki se sicer dogajajo v družinskem okolju. To še posebej velja za spolno asimetrično alokacijo dela, ki je povezana predvsem z gospodinjskimi deli, kljub temu pa je to imunost na spremembe potrebno relativizirati, saj mnoge raziskave potrjujejo vse večjo vpletenost moških v družinsko

življenje in vstopanje moških v alokacijo družinskega dela predvsem preko očetovstva (Švab 2001).

Razlog za odpornost alokacije dela na spremembe v družinskem življenju lahko iščemo predvsem v povezanosti gospodinjkega dela z žensko reproduktivno funkcijo, saj se že v moderni družini s procesom ugospodinjenja začneta prepletati reprodukcija in gospodinjstvo, ki predstavlja dva pomembna in neločljiva vidika družinskega dela, ki se vežeta na žensko vlogo v družini. Družinsko delo pa zaradi percepcije o neločljivosti materinstva in gospodinjstva do neke mere še vedno ostaja izrazito spolno asimetrično (Švab 2001). Spremembe na tem področju so precej počasne in subtilne, zato Hochschild v tem primeru govori o procesu zavlačevane revolucije (Hochschild v Švab 2006, 83).

Spolna segregiranost dela je v družinskem svetu še vedno prisotna, raziskave pa na tem področju zaznavajo spreminjanje identitet ter subjektivnih percepcij in vrednot. Spreminja se torej predvsem retorika, ki pa se ne razširja na dejansko delitev dela med spoloma. Delitev neformalnega dela med spoloma navadno poteka preferenčno, saj se vključevanje moških v opravljanje gospodinjstev obravnava kot zgolj pomoč in podpora partnerki. Moški se namreč pogosteje vključujejo v dela, ki so manj rutinizirana, njihovo vključevanje v skrbstvene aktivnosti pa je opcijsko in podporne narave (Švab 2006, 63–87).

Družine v pozni modernosti razvijajo individualne mehanizme alokacije družinskega dela, kljub temu pa teh sprememb ne moremo obravnavati kot izginjanje spolne segregacije dela. Spremembe, ki se dogajajo na ravni alokacije družinskega dela namreč niso posledica prizadevanj odpravljanja spolne asimetrije, temveč gre predvsem za odziv na zunanje pogoje okolice in časovno intenziviranje vsakodnevnega življenjskega tempa. Spolno asimetrična alokacija družinskega dela se v smer simetričnosti pomika le v tistih segmentih, ki jih zahtevajo zunanji družbeni pogoji. Ti zunanji družbeni pogoji se nanašajo predvsem na časovno in energijsko intenziviranje zahtev dela v družini in izven nje, zato se realokacija družinskih vlog in obveznosti vzpostavlja na podlagi organizacije časa in postaja bolj racionalizirana (Švab 2001). Pri tem ose pojavlja vprašanje, kako razmejiti resnično demokratizacijo v družini od navidezno demokratične družine (Ule 1986, 22–45). Dejstvo pa je, da večina moških in žensk nima jasno opredeljenih stališč do delitve dela, saj na eni strani stremijo k čim večji enakopravnosti opravljanja družinskih nalog, na drugi strani pa se strinjajo, da mora gospodinjstva dela opraviti ženska (Boh 1986, 69–80).

6.2.2 SPREMEMBE V MATERINSTVU

O postopnih spremembah glede spolne delitve dela smo že govorili, tu pa obravnavamo še materinstvo kot segment družinskega življenja, pri katerem je v pozni modernosti zaznati najmanj sprememb, saj vloga materinstva tudi v pozni modernosti ostaja tipično moderna (Švab 2001).

Materinstvo za razliko od očetovstva in otroštva ostaja najmanj spremenjeno, zato se v svoji ontološkosti družina ni spremenila, spremenili pa so se družbeni pogoji in dojemanje materinstva, saj materinstvo dandanes ni več ženska ekskluzivna identiteta in prioriteta med odločitvami v življenjskem poteku. Materinstvo tako ni več obvezna normativna odločitev, zato se je v tem smislu ženskam v postmodernih pogojih uspelo osvoboditi ideologije obveznega materinstva (Švab 2001).

K spreminjanju družbene percepcije materinstva pripomore tudi hiter razvoj reproduktivnih tehnologij, ki imajo učinek spreminjanja odnosa med materjo in otrokom, ter spreminjanja razmerja med socialnostjo in biološkostjo materinstva. Žensko ontološko bistvo je tudi danes močno utemeljeno v biološki reprodukciji, hkrati pa pozna modernost zaznamuje nove dimenzije ženske socialnosti. Razvoj kontracepcijskih sredstev je še en pomemben indikator ženske osebne avtonomije, ki ženski omogoča večji nadzor nad njenim telesom in biološko reproduktivnimi procesi (Švab 2001). Kljub temu pa je pot do androginije, (ki pomeni naravno sintezo med biološkimi, psihološkimi in socialnimi prvinami posameznikove osebnosti brez nasilnega okvira norm), še precej dolga (Žmuc Tomori 1988). Potemtakem materinstvo v svoji ontološkosti ostaja dokaj nespremenjeno, spremenjeni pa so predvsem pogoji zaznavanja in dojemanja materinstva, kar posredno vpliva tudi na postopno spreminjanje razmerij med spoloma (Švab 2001). Prihodnost materinstva v najširšem pomenu besede je biološko, psihološko in družbeno zagotovljena, ne glede na prevladujočo ideologijo, politično prepričanje in spremembe v očetovstvu (Brajša 1987).

Kljub omenjenim indikatorjem, ki vplivajo na družinsko življenje, je ženski spol tisti, ki v pozni moderni ne doživlja hitrih in radikalnih sprememb glede svojih vlog. Ženska biološka determiniranost je vzrok za počasnejše spreminjanje ženskih družinskih vlog, še posebej materinstva, ki v svojih temeljih ostaja domala nespremenjeno, prav zato pa so družinske spremembe toliko bolj očitne v zvezi z očetovstvom (Švab 2001).

6.2.3 SPREMEMBE V OČETOVSTVU

Eden izmed dejavnikov, ki sicer na svojevrsten način ohranja materinstvo kot primarno skrbstveno prakso je fenomen novega očetovstva. Spremembe na področju delitve dela med spoloma so torej še najbolj vidne v vse večji vpletenosti očetov v razmerja z njihovimi otroki, kar potrjujejo rezultati empiričnih raziskav. Sodeč po raziskavah sodobni očetje preživijo bistveno več časa s svojimi otroki, vsaj v primerjavi z njihovimi očetmi. Kljub temu pa te spremembe niso radikalne in se odvijajo predvsem na ravni simbolnega delovanja, subjektivnega mišljenja in percepcij (Švab 2006, 63–87).

Delitev dela v družinah je še vedno spolno določena, prispevki moškega pa so ponavadi zoženi in se omejujejo na podporo in pomoč preobremenjenim partnericam. Moško družinsko delo se s strani obeh spolov percipira kot podpora oziroma način časovnega krpanja odsotnosti ženske zaradi službe in gospodinjskih del (Humer 2008, 72–99). Različni vzorci očetovega vključevanja so torej v precejšnji meri odvisni od družbenih dejavnikov, ki določajo pomen očetove vpletenosti za otroke v določeni družini in določenem okolju (Zvrl 1999). Delitev domačega dela med partnerjema potemtakem poteka glede na preference in čas, pri tem pa se ohranjajo ustaljeni vzorci delitve dela, po kateri ženske v večji meri skrbijo za gospodinjstvo, moški pa še vedno prevzemajo finančno in materialno skrb družine (Humer, 72–99).

Prispevek moških k družinskemu delu se v pozni modernosti nekoliko spreminja, vendar vključevanje moških v skrbstvene dejavnosti ostaja opcijsko. Kljub navidez spolno simetrični delitvi dela pa se spolna determinanta še vedno kaže kot pomemben dejavnik delitve dela v družini in kljub temu, da moški v primerjavi z njihovimi očetmi preživijo bistveno več časa s svojimi otroki, pa v primerjavi s partnerico še vedno preživijo manj časa s svojimi otroki. Moški se opcijsko vključujejo v manj rutinizirana dela, ki so večinoma bolj sprostitvena in edukativne narave ter časovno manj zamejena, ženske pa za razliko od moških opravljajo bolj neposredna in rutinizirana dela (Humer 2006, 72–99).

7 SKLEP

Družina je institucija, ki temelji na določenih obveznostih in pravicah članov v njej, modeli družin pa kažejo na pojavljanje radikalnih nasprotij, do katerih prihaja znotraj družin. Družina v tem smislu je prostor, kjer zlahka pride do intradružinskih tenzij, le-te pa temeljijo na spolni, dohodkovni, starostni in drugih sorodnih determinantah (Rener 1995, 15–23). Družina tako lahko pomeni prostor samorealizacije in varnega zatočišča pred krutim zunanjim svetom, na drugi strani pa je družina lahko tudi prizorišče ekskluzivnosti, opresije in celo nasilja (Rener 1995, 15). Do napetosti in nasprotij v družinah prihaja zaradi različnih determinant, v svoji diplomski nalogi pa sem se osredotočila na vzpostavljanje razmerij med spoloma v družini skozi čas.

Spolna neenakost in delitev dela glede na spol je tesno povezana z družbenimi dejavniki, ki so skozi razvojna obdobja od predindustrijske dobe močno vplivali na položaj žensk v družini. Zаметke delitve dela med spoloma je moč zaznati že v predindustrijskem obdobju, ob tem pa je treba poudariti, da moško in žensko delo v tem obdobju ohranjata enakovreden status, zato menim, da v tem obdobju nikakor ne moremo govoriti o hierarhiji spolov in spolnih vlog. Bistvena značilnost predindustrijskih družb, ki s svojimi spremembami v kasnejših obdobjih vidno vpliva na spolno neenakost, je enotnost domačih opravil in ekonomsko produktivnega dela, saj se delo in dom v predindustrijskem obdobju prepletata v celoto kulturnega življenja (Oakley 200).

V industrijskem obdobju se je produkcija iz družinskega okolja začela preseljevati v tovarne in delavnice, s čimer pride do ločitve javnega življenja moških od zasebnega življenja žensk. Ženska v tem obdobju je ekonomsko popolnoma odvisna od moškega, le-ta pa predstavlja edinega preskrbovalca družine. Industrializacija prinaša jasno hierarhično delitev spolnih vlog, saj moškega v primerjavi z žensko postavlja v nadrejen, ekonomsko neodvisen položaj, ženska pa postane ujeta v domačem okolju, kjer opravlja gospodinjska in materinska dela, v javni svet preko zaposlovanja pa vstopa le v primeru vojn in izrednih stanj, ko nadomestiti manjkajočo moško delovno silo (Oakley 2000).

Po drugi svetovni vojni ženska še precej dolgo časa ostaja doma, kjer skrbi za otroke in dom, ob koncu 19. stoletja pa zaposlovanje žensk zopet narašča, ob tem pa ideja o moralnem materinstvu, po katerem sta skrb za otroke in vodenje doma najbolj cenjeni in izpolnjujoči

ženski vlogi, še vedno spremlja družbeno zavest. V poznih šestdesetih letih 20. stoletja so se ženske zopet množično začele vračati na delo, njihove možnosti za izobraževanje so se povečale in s tem postajale ekonomsko vse manj odvisne od moža. Kljub temu, da te spremembe pomenijo delno emancipacijo žensk, pa žensko delovno mesto, za razliko od moškega, ostaja manj spoštovano in manj plačano (Švab 2001; Oakley 2000).

Zaposlovanje žensk vnaša spremembe v družinsko življenje, pri čemer sta ključna predvsem časovni tempo vsakdanjega življenja obeh spolov in spreminjanje organizacije časa, s tem pa je povezana pluralizacija življenjskih stilov in družinskih spolnih vlog. Spremembe na področju spolnih vlog so precej počasne in subtilne, saj spolna segregiranost dela v družinskem svetu še vedno obstaja, raziskave na tem področju pa zaznavajo zgolj spreminjanje subjektivnih percepcij in vrednot (Švab 2001).

Spremembe na področju delitve dela med spoloma so torej še najbolj vidne v vse večji vpletenosti očetov v razmerja z njihovimi otroki, kar potrjujejo rezultati empiričnih raziskav, materinstvo pa je segment družinskega življenja, pri katerem je v pozni modernosti zaznati najmanj sprememb, saj vloga materinstva tudi v pozni modernosti ostaja tipično moderna. Ženska biološka determiniranost je vzrok za počasnejše spreminjanje ženske vloge materinstva, ki v svojih temeljih ostaja skoraj nespremenjeno, družinske spremembe pa so zato toliko bolj očitne v zvezi z očetovstvom (Švab 2001). Spremembe, ki se dogajajo na ravni alokacije družinskega dela pa niso posledica prizadevanj odpravljanja spolne asimetričnosti, temveč gre predvsem za odziv na zunanje pogoje okolice in časovno intenziviranje vsakodnevnega življenjskega tempa ter potrebo po bolj racionalizirani realokaciji družinskih vlog. Delitev domačega dela med moškim in žensko poteka glede na preference in čas, pri tem pa se ohranjajo ustaljeni vzorci delitve dela, po kateri ženske v večji meri skrbijo za gospodinjstvo, moški pa še vedno prevzemajo finančno in materialno skrb družine (Humer 2008).

Nazadnje pa se obračam še na svoje v uvodu predstavljene teze. Položaj žensk se je od predindustrijske dobe pa vse do danes precej spremenil, največja sprememba pa je pojav množičnega zaposlovanja žensk, s čimer se status ženske spremeni, hkrati s tem pa se spreminjajo tudi vzorci vsakdanjega družinskega življenja. Zaposlovanje žensk v industrijski dobi sicer ni dobro sprejeto, saj se v tem času izpostavlja ideja o moralnem materinstvu in neskladju ženske zaposlenosti z domačim delom. Ženska je na trgu delovne sile precej

nezaželena, šele v poznih šestdesetih letih 20. stoletja pa se ženske zopet množično začno vračati na delo, hkrati s tem pa se njihove možnosti za izobraževanje povečajo. Ženska s tem sicer postaja ekonomsko manj odvisna od moža, kar vpliva na večjo svobodo pri izbiranju partnerja in odločanju o načinu družinskega življenja. Položaj žensk pa se spreminja le v navidezno spolno nevtralnost, saj postmoderna družina v marsičem ostaja podobna tradicionalnemu družinskemu življenju, predvsem glede materinstva in vloge ženske v družini. Ključne spremembe je moč zaznati v večji vpletenosti očetov v družinska opravila, te minimalne spremembe, ki se dogajajo na ravni alokacije družinskega dela pa pravzaprav niso posledica prizadevanj odpravljanja spolne asimetričnosti, temveč gre predvsem za odziv na zunanje družbene dejavnike in časovno intenziviranje vsakodnevnega življenjskega tempa. Spremembe, ki se dogajajo glede spolne delitve vlog v družini bistveno ne spreminjajo ženskega prispevka v družini, se pa v pozitivni smeri postopoma spreminja predvsem subjektivna percepcija o spolno enakovredni delitvi dela, žal pa se te spremembe odvijajo počasi in se zgolj postopno razširjajo na praktično raven. Prvo tezo zato lahko potrdim, saj se je položaj žensk skozi zgodovino bistveno spremenil, še vedno pa ostajajo manj vidni spolni vzorci delitve dela, zaradi česar lahko govorimo le o navidezni nevtralnosti spolne delitve dela, kar pa se že nanaša na drugo tezo. Dejstvo je, da spolna hierarhija v poznomoderni družini ni več tako očitna, kot v času industrijske dobe, kljub temu pa vzorci spolne delitve vlog v postmoderni družini ostajajo, saj ženska poleg zaposlitve še vedno skrbi predvsem za gospodinjska in vzgojiteljska dela v družini, moški pa za materialno podporo družine. Poleg tega se moški vse bolj vključujejo v skrbstvene vloge, zato so ključne spremembe zaznane na področju očetovstva, sodeč po raziskavah pa so te spremembe le nekakšen odziv na zunanje družbene zahteve in časovno intenziviranje življenjskega tempa (Humer 2008; Švab 2001). V poznomoderni družini do minimalnih sprememb glede delitve dela ne prihaja zaradi želje po spolno enakovredni porazdelitvi dela, temveč gre prej za dejavnik intenzivnega življenjskega tempa, ki precej vpliva na družinsko življenje.

8 LITERATURA

Abbott, Pamela in Claire Wallace. 1990. *An Introduction to Sociology. Feminist Perspectives*. London, New York: Routledge.

Aries, Elizabeth. 1996. *Men and Women in Interaction: Reconsidering The Differences*. New York: Oxford University Press.

Asen, Eia. 1995. *Družine*. Ljubljana: DZS.

Boh, Katja. 1986. Delitev dela v družini ali kdo kaj dela? V *Demokratična družina – kaj je to?*, ur. Ana Krajnc, 69–80. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Brajša, Pavao. 1987. *Očetje, kje ste? Mit in resnica o materinstvu*. Ljubljana: Delavska enotnost. Zbirka Človek-družina-družba.

Clark, Alice. 1919. *Working Life of Women in the Seventeenth Century*. London, New York: Routledge. Dostopno prek: Google books.

Čačinovič Vogrinčič, Gabi. 1998. *Psihologija družine. Prispevek k razvidnosti družinske skupine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče. Zbirka Sophia.

Engels, Frederick. 2004. *The Origin of The Family, Private Property and the State*. Australia: Resistance Marxist Library. Dostopno prek: Google books.

Goody, Jack. 2003. *Evropska družina. Zgodovnskoantropološki esej*. Ljubljana: Založba /* cf.

Humer, Živa. 2008. Očetovske prakse in usklajevanje s plačanim delom. V *Novo očetovstvo v Sloveniji*, ur. Tanja Renner, Živa Humer, Tjaša Žakelj, Andreja Vezovnik in Alenka Švab, 72–99. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.

Krajnc, Ana. 1986. Demokratizacija odnosov v družini. V *Demokratična družina – kaj je to?*, ur. Ana Krajnc, 10–21. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Lešnik, Bogdan. 1995. Mitologika družine in spolna usmerjenost v političnem boju. V *Družine: različne – enakopravne*, ur. Tanja Rener, Vika Potočnik in Vera Kozmik, 11–14. Ljubljana: Vitrum.

Oakley, Ann. 2000. *Gospodinja*. Ljubljana: Založba /* cf.

--- 2005. *Gender, Women and Social Science*. United Kingdom: University of Bristol.

Rener, Tanja. 1995. Ideologija krize. V *Družine: različne – enakopravne*, ur. Tanja Rener, Vika Potočnik in Vera Kozmik, 15-23. Ljubljana: Vitrum.

--- 2006. Težave s pojmom družine. V *Novo očetovstvo v Sloveniji*, ur. Tanja Rener, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek, 13–26. Ljubljana: Založba FDV.

Richardson, Diane. 2008. Conceptualizing Gender. V *Introducing Gender and Women`s Studies*, ur. Diane Richardson in Victoria Robinson, 3–17. New York: Basingstoke, Palgrave Macmillan.

Rosaldo, Z. Michelle in Louise Lamphere. 1974. *Woman, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press.

Stoller, J. Robert. 1968. *Sex and Gender. The Development of Masculinity and Femininity*. London: Karnac.

Švab, Alenka. 2001. *Družina: od modernosti k postmodernosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

--- 2006. Družinske spremembe. V *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*, ur. Tanja Rener, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek, 63–87. Koper: Univerza na Primorskem. Založba Annales.

Ule, Mirjana. 1986. Spreminjanje vzgojne funkcije sodobne družine. V *Demokratična družina – kaj je to?*, ur. Ana Krajnc, 22–45. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Woodward, Kath. 2008. Gendered Bodies: Gendered Lives. V *Introducing Gender and Women's Studies*, ur. Diane Richardson in Victoria Robinson, 80–81. New York: Basingstoke, Palgrave Macmillan.

Zavrl, Nataša. 1999. *Očetovanje in otroštvo*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče. Zbirka Sophia.

Žmuc Tomori, Martina. 1988. *Klic po očetu*. Ljubljana: Cankarjeva Založba.